

DÖRT TEKERLEKLİ YÜK ARABALARINDAN KÖŞKLERE HUN KADINI VE KULLANDIĞI ZİYNET EŞYALARI

Ali AHMETBEYOĞLU*

ÖZET

IV. asrın ikinci yarısından itibaren Doğu Avrupa'ya nüfuz etmeye başlayan Hunlar bu coğrafyada yaşayan kavimlerle mücadele ederken, bir yandan da sosyal, kültürel, iktisadî bakımlardan alış-verişlerde bulunmuşlar, birbirlerine tesir etmişlerdir. Yazılı kaynaklardaki bilgilerin kıfayetsizliğinden dolayı, cemiyetler arasındaki münasebetlerin kısmi de olsa aydınlatılmasında en mühim malzemeyi arkeolojik kazılarda ele geçen materyaller oluşturmuştur. Nitekim Avrupa'da ilk yıllar ve en güçlü zamanlardaki Hun kadının değişim gösteren durumu, gelişimin ve kültürel etkileşiminin en mühim örneklerinden biri olmuştur. Gerektiği zaman kocasıyla birlikte zorluklara karşı koyan Hun kadını, müreffeh günlerde de hayat tarzına, maddi imkanlarına ve coğrafi şartlarına uygun olarak giyinip-kuşanmış, süslenmiş, altın ve gümüşten kıymetli taşlarla işlenmiş takılar takmıştır.

Anahtar Kelimeler : Doğu Avrupa, Hun Kadını, Arkeolojik Buluntular, Altın Takılar, Süs Eşyaları

Giriş

Kazakistan bozkırlarından çeşitli sebep ve faktörlerin tesiriyle batıya doğru ilerleyen, yeni bir yurt tutma gayesiyle Avrupa'yı kendisine hedef olarak seçen Hunlar, IV. asrın ikinci yarısından itibaren bu coğrafyada yaşayan değişik kavim ve topluluklarla karşı karşıya gelmişlerdir.¹ Bu karşılaşma sadece askerî bakımdan değil, zamanla kültür, medeniyet ve zihniyet açılarından da olmuştur. Devletler ordular sevk edip harp eder, diplomatik münasebetler tesis etmeye çalışırken, farklı hayat tarzına sahip toplumlar da zamanla birbirlerini tanımaya, etkilemeye başlamışlardır. Nitekim Hunlar Avrupalı toplumların tarihine, kültür ve sosyal yaşantısına, askerî yapılanmasına, düşünce dünyasına bir şeyler katarken, gerek hakimiyet altına alarak birlikte yaşadıkları gerekse mücadele ettikleri başta Gotlar olmak üzere Germanler, Alanlar ve

* Yrd. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fak.Tarih Bölümü.

¹ A.Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara 2001, s.19-25.

Romalılar'dan da az veya çok bazı şeyler almışlardır.² Yazılı tarihi kaynaklardan çok, Doğu Kazakistan'dan Balkanlara kadar geniş bir sahada elde edilen Hunlar zamanına ait arkeolojik buluntularla karşılıklı kültürel alışverişin nitelikleri, kökleri ve boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır.³

"Yüksek dağlardan esen kasırgaya"⁴ benzetilen ilk devirlerdeki Hun hareketi dehşet, korku ve şaşkınlıkla karşılanmış, buna paralel olarak tarihi kaynaklarda hiç bilmedikleri ve tanımadıkları Hunlar hakkında masalımsı, olağanüstü, hoş olmayan bilgiler verilmeye başlanmıştır. Yıllar geçip Hunlar hakimiyet alanlarını genişlettikçe devletler üzerindeki Hun baskısı ve korkusu değişmediyse de, onları gören ve tanımaya başlayan Latin ve Grek müverrihlerinin bakış açılarında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Hunlar Doğu Avrupa'ya iyice nüfuz edip daha yerleşik hale geldikçe, aynı sınırlar içerisinde birlikte yaşadıkları başta olmak üzere birçok toplum ile hayatları ve kaderleri iç içe geçmeye başlamıştır ki, bu psikoloji kaynakların üsluplarında da hissedilebilmiştir (ön yargıları ve dinî taassuplarından dolayı hassaten Jordanes ve kilise kayıtlarını bu değerlendirmenin dışında tutmak gerekmektedir).⁵

Nitekim 370-380 yıllarında; Avrupa tarihi medeniyeti düşüncesinde farklı bir yeri olan Gotlar'ın ağır ve 'hazin bir biçimde mağlup olmalarından sonra kaynaklarda Hunlar hakkında bilgi verilip, Hun kadınına dair, dört tekerlekli arabalarda oturup kıyafet yapmak üzere çirkin kumaşlarını dokuyup çocuklara bakan tanımlaması yapılırken,⁶ devletin hakimiyet alanını genişlettiği, iktisadî refahı yakaladığı, gücün zirvesinde olduğu 450'li yıllarda ise köşklerde yaşayan, etrafında kendisine hizmet eden hizmetçileri bulunan Hun kadınından söz edilmiştir.⁷ Bu kayıtlar Hun toplumu ve buna paralel olarak Hun kadınındaki değişimin önemli göstergelerinden birisini teşkil etmiştir.

² F.Grenard, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul 1992, s.15-22;F.Altheim, *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*, İstanbul 1998, s.24-49;I.Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart 1991, s.157-166.

³ I.Bóna, *Das Hunnenreich*, s.134;V.De Caen, *Attila*, Normandie 1990, s.31-34.

⁴ *Ammianus Marcellinus*, III. Boks XVII-XXXI, Excerpta Valescona, S.C.Rolfe, Londra 1939, s.396.

⁵ H.N.Orkun, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Ankara 1938;Gy.Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I.,Berlin 1958; O.J.Maenchen-Helfen, "The Legend of the Origin of the Huns", *Byzantion*, XVII, 1944-45, s.244 vd.;Gy.Nemeth, *Attila ve Hunları*, Ankara 1982, s.236-259; A.Ahmetbeyoğlu, "Tarihçi Jordanes(VI.Yüzyıl) ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", XIV. *Türk Tarih Kongresine Sunulan Basılmamış Tebliğ*.

⁶ *Ammianus Mancellinus*, s.389.

⁷ A.Ahmetbeyoğlu, *GreK Seyyahı Priskos (IV.Asra)'A Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1995, s.45 (Priskos'un escrinin neşridir).

Yazılı kaynaklardaki kısıtlı bilgiler ile, Hunlar zamanından günümüze intikal eden maddi eser bakiyelerinden yola çıkılarak toplumun genel hayat anlayışı, imkanları ve yaşadıkları zamanın şartlarına bağlı olarak Hun kadınının durumununun değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.⁸ Nitekim devletin ağırlık merkezinin Don bölgesinde olduğu, insanların tanımadıkları coğrafyada seferden sefere koştuıkları, iktisadi imkanların yetersiz olduğu, bozkırlı hayat biçiminin hakim olduğu ilk devirlerdeki Hun kadını ile; başkentin Karpatlar'a nakledildiği, devletin imparatorluk haline geldiği askerî, siyasî hakimiyetinin tartışılmıyacağı, kısmen yerleşik hayata geçilip şehirler tesis edilmeye başlandığı, genel olarak insanların refah düzeyinin iyi olduğu 440'lı yıllardan sonraki Hun kadını farklılıklar arzemiştir.⁹

Hayat tarzları ve devamlı seferde bulunmaları hasebiyle Hunların evleri olarak kabul ettikleri çadırlarını her tarafa kolaylıkla nakledebilmek için yük arabalarına kurmalarından dolayı kadın her şartta kocasının yanında olmuş, güçlülere birlikte göğüs germişlerdir. Hunlu hanım kocasının sahip olduğu imkanlar nispetinde ailenin bir araya geldiği çadırını değerli kumaşlarla bezemiştir.¹⁰ Hunlardan kalma kadın mezarlarından çıkarılan at koşum takımlarında ispatladığı gibi Hun kadını, yaşamlarında çok büyük yeri olan ata çok iyi binmiş, dizginlerine tam manasıyla hakim olabirmiştir.¹¹ Hun hanımları erkek gibi ata bindiğinden, bu zamanlarda ata kolay binebileceği kıyafeti tercih etmiştir. Pantolon ve üzerine palto gibi elbise giymiş, üstüne tokalı kemer takmış ayakkabı olarak deriden yapılmış çizme ve sandalet, pantolonun paçasını bileklerinde büzmek için de özel kayışlar kullanmıştır.¹² Toplum içerisinde kadınlar kıyafetlerini, değişik şekillerde de (daha çok hayvan figürlü)olabilen çizmelerinin ve kemerlerinin tokalarını maddi güçlerine göre değerli taşlarla süslemişlerdir. Nitekim Tisa'nın doğusu ve Körös ırmağı ile birleştiği bölgedeki Hunlu genç bir kıza ait olan Mezöbereny mezar buluntusunda altın ayakkabı tokası ile, birçok arkeolojik kazıda da altın kemer

⁸ I.Bóna, *aynı eser*, s.140 vd..

⁹ A.Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s.60 vd..

¹⁰ Çadır yanında büyük bir ihtimalle beşiklerde kıymetli taşlar , kumaşlar, ipeklerle süslenmiş, oymacılık sanatının örneğini ve ayrı bir zenginlik, güç gösterme şeklini teşkil etmiştir. B.Szász, *A Hunok Története, Attila Nagykirály*, Budapest 1943, s.511 vd.;O.J.Maenchen-Helfen, *Die Welt Der Hunnen*, Wien-Köln-Graz 1978, s.136.

¹¹ Z.Takáts, 'Catalaunischer Hunnenfund und Seine Ostasiatischen Verbindungen', *Acta Orientalia*, V. 1955, s.146;I.Bóna, *aynı eser*, s.152 vd..

¹² F.Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I. Berlin 1959, s.825; B.Szász, *aynı eser*, s.510.

tokaları ele geçirilmiştir.¹³ Hun kadını evinde bakır kazan, tahta, cam, altın tabaklar, kaşık-çatallar, değerli taşlarla süslenmiş, çiçek desenli cam bardak, değişik desen ve figürlerle süslenmiş testi, tas gibi eşyalar kullanmıştır.¹⁴

Devlet idaresinde de kadının bir yeri ve saygınlığı olduğu tespit edilmiştir. Bir köyün idaresinden mesul olan Attila'nın kardeşi Bleda'nın dul eşi, 448 yılında idaresi altındaki birimden geçen Doğu Roma elçilik heyeti ile görüşmüş, onların hediye olarak sunduğu gümüş fincan, kırmızı deriler, Hint biberi, Palmiye meyvesi ve uzak memleketlerden getirilen yiyecekleri kabul etmiş, bunun yanında heyetin ihtiyacını duyduğu bazı şeyleri de karşılamıştır.¹⁵ Attila başkentten sarayına dönerken yol üzerinde çok sevdiği veziri Onegesius'un evine yaklaştığı sırada Onegesius ile hanımı birçok hizmetçi kızla birlikte onu karşılamış, Attila, Onegesius'un hanımının takdim ettiği yiyecek ve içeceği hatır ve saygı ifadesi olarak at üzerinde yemiştir. Attila sarayına çekildikten sonra Onegesius hanımı ile Doğu Roma'dan elçilik vazifesiyle gelen bazı kişileri kabul etmiş, onlara ziyafet vermişlerdir.¹⁶

Attila'nın hatunu Arıkan zarif mimarisi, süslemeleriyle dikkat çeken köşkünde adet olduğu üzere kendisine hediyeler sunmak isteyen Doğu Roma elçilik heyetini kabul etmiştir. Bu kabulde Arıkan'ın etrafında kendisine hizmet eden hizmetçiler, karşısında yerde oturan, renkli elbiseler ören, Hun elbiselerinin üstünü süslemek için keten bezi dokuyan kızlar Romalılar'ın dikkatini çekmiştir.¹⁷

Doğu Kazakistan'dan başlayarak İtil geçidinin bulunduğu Saratov bölgesinde, Kuzey Kafkasya'nın Orta bölgesi, Hasavyurt, Hazar Denizi yakınında, Dağıstan, Kışpek, Utamiş, İragi, Aşağı Dinyeper Bölgesi ile Kırım Yarımadası'na kadar uzanan Kerson Bölgesi (İrgen, Makartet, Tokmak civarı), Kırım Yarımadası ve onun Bozkır Bölgesi, Kerç, Aşağı Bug, Prut, Dinyester sahili, Doğu ve Batı Moldovya, Buzau Vadisi, Aktöbe, Regöly, Lébény, Rábopordány, Pécs, Szeged, Beregszász, Gelénes, Tiszavid, Szamosújlak, Szilágysomlyó, Bánffyhunyard, Sáromberke, Apahida, Oros, Perjámos, Hódmezővásárhely, Tisza-tarján, Murga, Györköny, Kispirit, Alcsut, Csömör,

¹³ N.Fettich, 'Hunların Arkeolojik Hatıraları', bk. *Attila ve Hunları*, s.213-214.

¹⁴ A.Kiss, 'Die Goldbeschlagenen Schalen Der Fürstengräber Von Szeged-Nagyszéksós und Apahida, I-II', *Folia Archaeologica*, XXXIII, 1982, s.163-171; B.Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Ankara 1984, s.107.

¹⁵ *Priskos*, s.38-39.

¹⁶ *Priskos*, s.40-41.

¹⁷ *Priskos*, s.45.

Marcellháza, Csorna, Netsin, Bakodpuszta, Mezöberény, Jakoszowice, Pannonia, Dobruca (Macaristan, Romanya, Ukrayna, Polonya, Avusturya, Rusya)'da ele geçirilen eşyalardan Hun kadınlarının süse oldukça ehemmiyet verdiği anlaşılmıştır.¹⁸ At üzerinde rahat hareket etmeyi kolaylaştıracak pantolonlardan başka, işlenmiş altın, gümüş ile değişik desenlerde süsler ile donatılmış kıymetli kumaş, ipek ve tüllerden yapılmış entari şeklinde elbise, manto, kuşak, başlık giyen Hun hanımları; altın bilezik, gerdanlık, kolye, inci, küpe, taç, toka, yüzük, elbiselerini süsleyen çengelli iğne, değişik madenlerden yapılan çırcır böceği şeklinde süs eşyası, kemikten yapılmış tarak, yuvarlak arkası kabarık geometrik köprücüklerle süslenmiş iğne delikli, altın ve gümüş kaplamasında olabilen beyaz metal ayna kullanmışlardır. Ayrıca perde, yatak örtüsü gibi evinde kullandığı kumaştan ve tülden yapılan şeyleri de altınlarla işlemişlerdir.¹⁹

Hun cemiyetinde hanımların kullandığı ziynet eşyaları sanatkârlar tarafından çeşitli hayvan figürleri şeklinde de imal edilmişlerdir. Nitekim Höckricht'de bir mezarda tek başına defnedilmiş kadın iskeletinin baş ucunda kırmızı taşlarla süslü taç bulmuştur. Daha sonraları başka arkeolojik kazılarda da benzer taşlar ele geçirilmiştir. Bunlar arasında el ilgi çekeni üzerinde çift kartal tasviri bulunan Kerç'te ortaya çıkarılan taçtır.²⁰ Hunlar zamanından günümüze intikal eden altın parçalar içerisinde en değerlisi eskiden Szeged eyeletine bağlı olan, şimdi ise Rösze sınırları içerisinde kalan Nagyszéksós'da ele geçirilen hazinede bulunan 470 gram ağırlığındaki altın gerdanlıktır.²¹

¹⁸ I.Bóna, *aynı eser*, s.134-139, 150-155.

¹⁹ E.Garam-A.Kiss, *Népvándorlág Kori Aranykincsek a Magyar Muzeúmban*, Budapest 1992, s.7-13, s.21-43; N.Fettich, *aynı eser*, s.202-219; F.Altheim-H.W.Haussig, *Die Hunnen in Osteuropa*, 1956, s.30 vd.; I.Kovrig, 'Hunnische Kessel aus der Umgebung Von Varpalota', *Folia Archaeologica*, 23, 1972, s.95-121.

²⁰ Türk mitolojisinde kartalın koruyucu güce sahip olduğuna ve dinî-sihri sembolizmi niteliğine inanılmıştır. Gök tanrının veya din adamı olan Kam'ın ruhunun sembolü kabul edilen kartal, kötü unsurlara karşı iyi unsurların temsilcisi olarak düşünülmüştür. Bu sebeple Tanrıya ve yirtici kuşlara kurban olarak sunulmuştur. Ayrıca hükümdarlık, güç, kuvvet ile alakalı yönünden dolayı Attila'nın bayrağında kartal tasviri yer almıştır. Bu yönlerden taçtaki kartal figürü daha ilginç hale gelmektedir. Belki de bu taçın dinî bir hüviyeti ve manası bulunmaktadır. B.Szász, *aynı eser*, s.410-415; S.Erdem, 'Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine', *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8, 1990, s.72-80; Y.Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul 1999, s.144-145; F.Köprülü, 'Bayrak Mad.', *İA*, II, s.403; B.Ögel, 'Türklerde Kartal ve Kartal Arması', *Türk Kültürü*, 118-1972, s.116 vd.; A.Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, s.141.

²¹ N.Fettich, 'Hunlar Zamanına ait olup Szegéd-Nagyszekós'da bulunan Prens Mezar Buluntuları', *II. TTKZ*, İstanbul 1943, s.1-12; P.Tomka, 'Der Hunnische Fürstenfund Von Pannonhalma', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 38, 1986, s.423-448; R.Harhoiu-P.Diaconescu, 'Hunnische Kessel aus Muntenien', *Dacia*, 28, 1984, s.103-112; I.Bóna, *Das Hunnenreich*, s.140-200.

Hun hanımlarının kullandığı ziynet ve techizat malzemeleri umumiyetle altın yahut gümüşten yapıldığı gibi, değişik renklerde kıymetli taşlar, figürlerle de süslenmişlerdir. Kadınların taktığı ziynetlerin kıymeti, kendisi ile kocasının asaletinin, zenginliğinin, rütbe ve mevkiinin göstergelerinden birisini oluşturmuştur. Ayrıca altın, gümüş gibi değerli madenleri kullanması Hun toplumunda kuyumculuk gibi el ustalığına dayanan mesleklerin yerleşip gelişmesini de sağlamıştır.²² Sonuç olarak Hun kadını; gerek aile gerekse toplum içerisinde üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getiren, erkeği ile omuz omuza olan, aktif, evinde ve atı üzerinde her şarta alışık, hiç bir hakdan hukukdan yoksun olmayan konumda bulunmuş, sahip oldukları maddi imkanlar ölçüsünde bir hayat sürmüştür. Bunların yanında kullandıkları eşyalar Doğu Avrupa coğrafyasında birlikte yaşadıkları ve birbirlerini tanıdıkları toplumlar arasındaki kültürel alışverişin, karşılıklı tesirlerin en mühim göstergelerini oluşturmuştur.

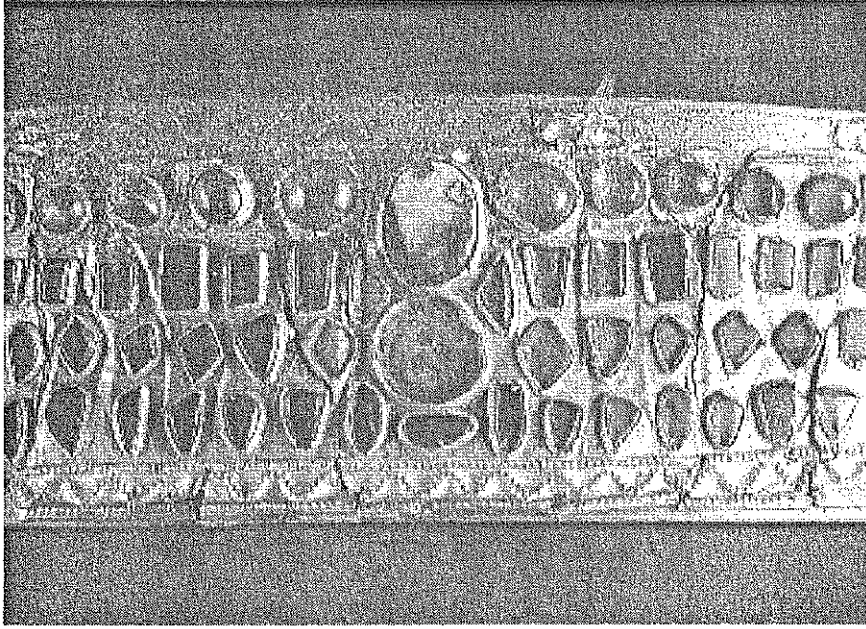
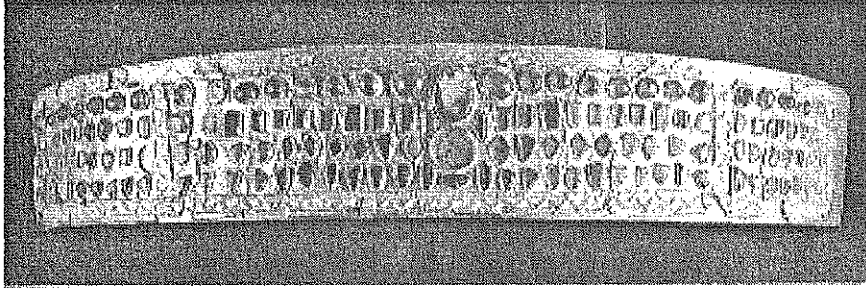
ABSTRACT
THE HUN WOMAN

The Huns, starting to penetrate Eastern Europe from the second half of 4th century, were struggling with the ethnoses who live in this geography. In addition to this they had social, cultural and economic relations with these ethnoses ...and as a result of this they influenced each other ..Due to lack of information of written sources; archaeological materials obviously played an important role in the clarification of relations between societies. Likewise the changing condition of Hun woman, early years and the best powerful times of Huns in Europe, has become one of the most valuable examples of development and cultural interaction ...The Hun woman, who opposed to difficulties together with her husband when it's needed, weared which with valuable gold & silver stones, adorned and dressed up, appropriating to affording, way of life, and geographical conditions in comfortable days

Key Words: Hun Woman, Archaeologic Materials, Eastern Europe, Jewellery, Ornaments

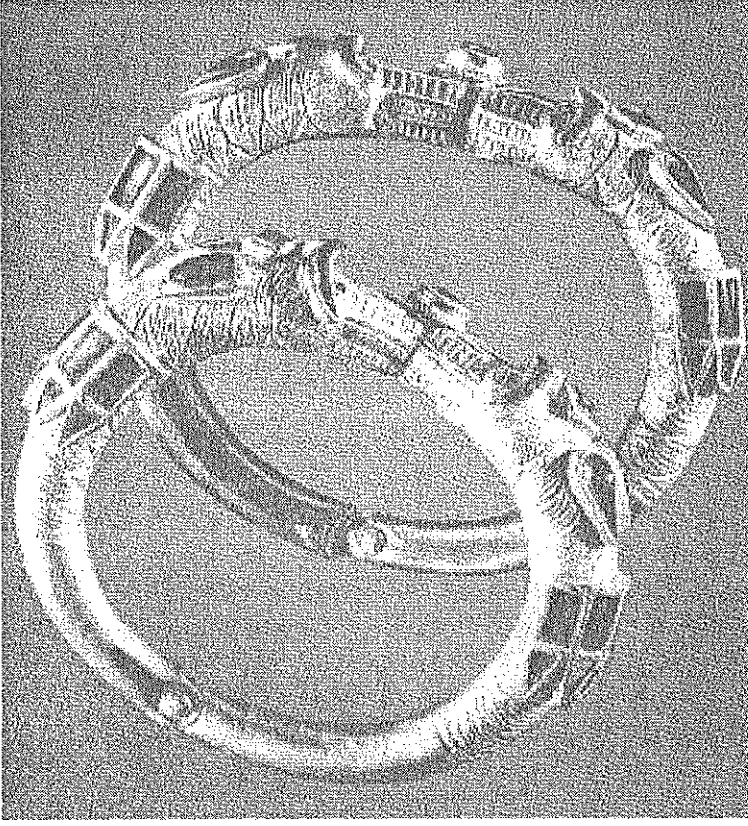
²² A.Ahmetbeyoğlu, 'Avrupa Hun ve Hazar Devletlerinin İktisadî Gelir Kaynakları', *Belleten*,254, Nisan 2005, s.117-130.

Hun Tarihinin cereyan ettiği bugünkü Macaristan, Romanya, Ukrayna, Moldavya, Rusya ve Avusturya'nın çeşitli bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen Hun devrinden kalma ziynet eşyaları.*

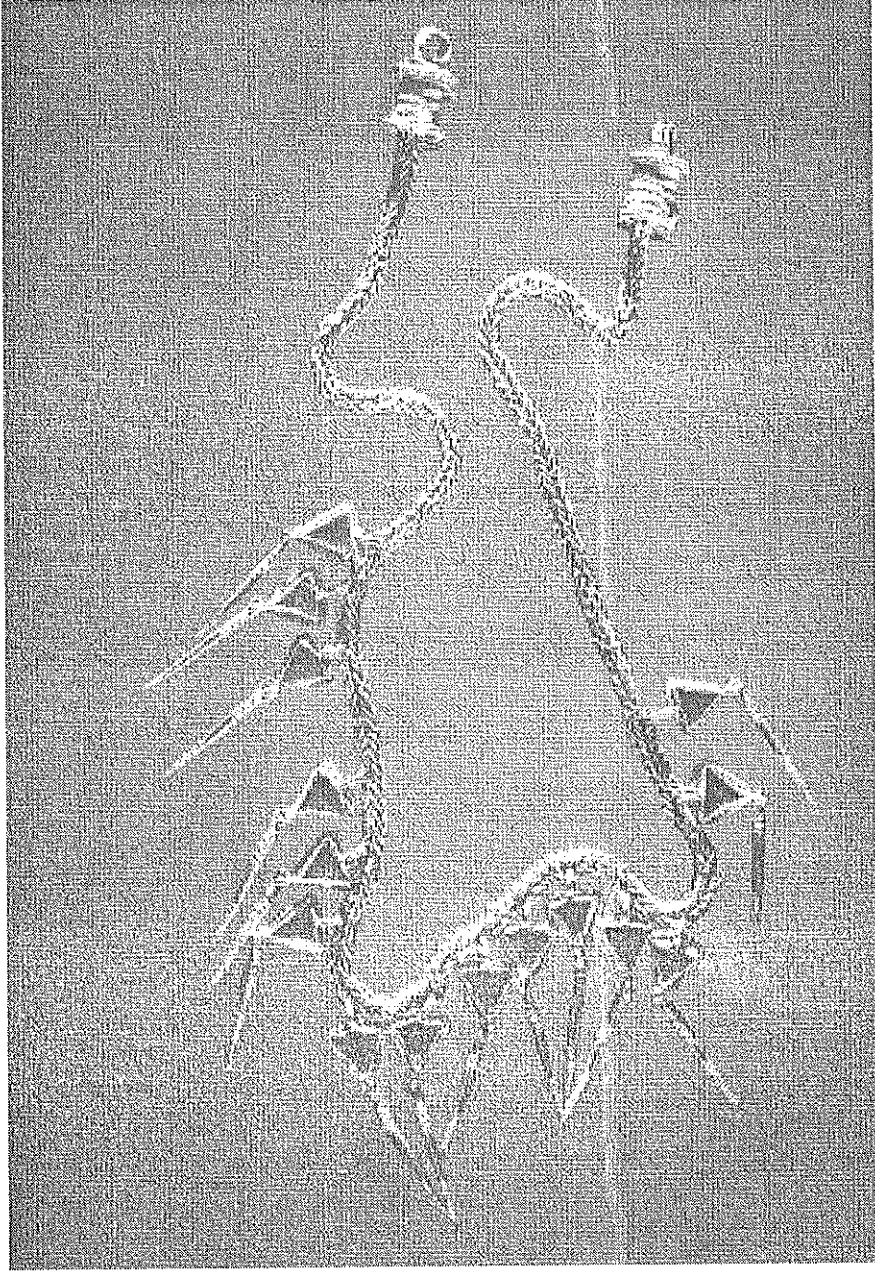
I. Altın taç

* István Bóna, *Das Hunnen-Reich*. Stuttgart 1991; Garam Éva, Kiss Attila. *Népvándorlás kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban*, Helicon 1992'den alınmıştır.

2. Altın bilezikler

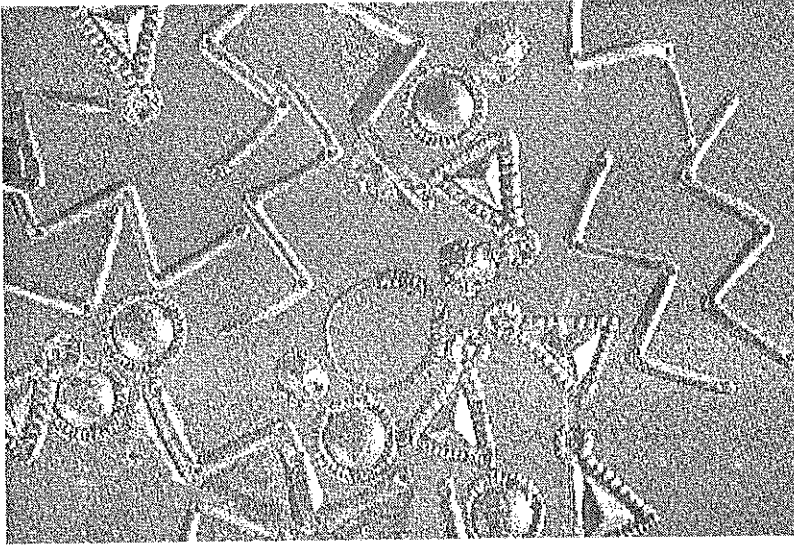
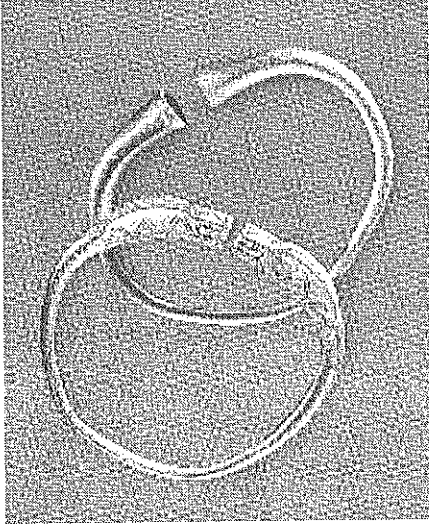
3. Örgülü altın kolye

4. Altın küpe

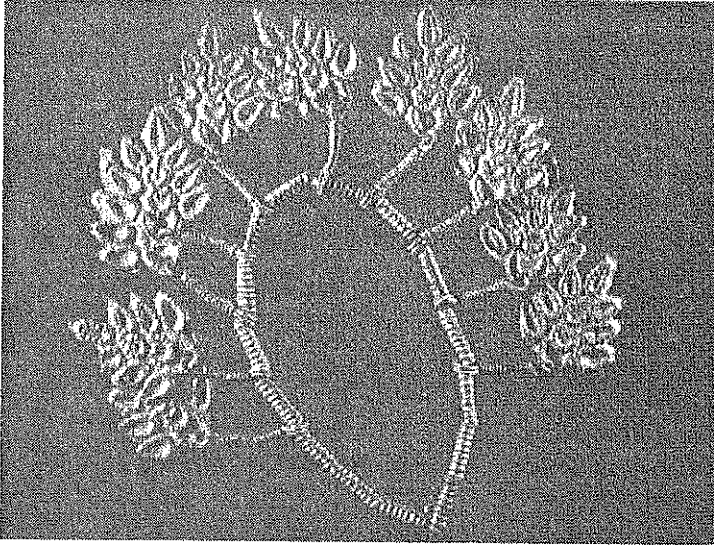

5. Kıymetli taştan yapılmış altın gerdanlık

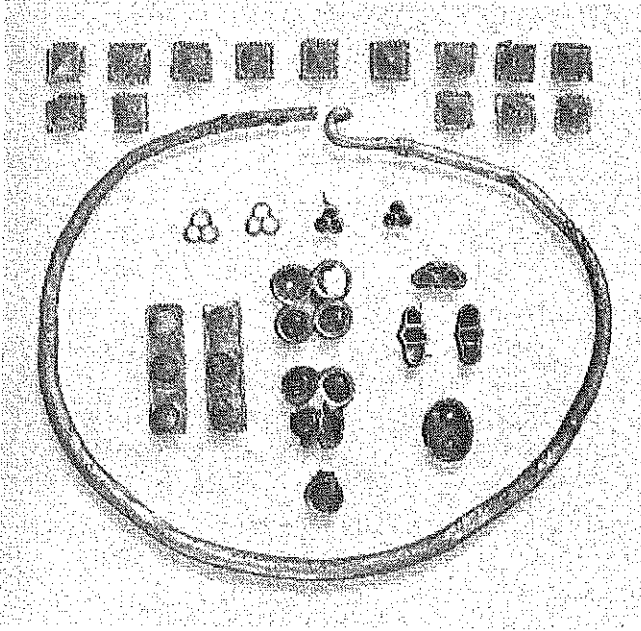
6. Altın bilezik

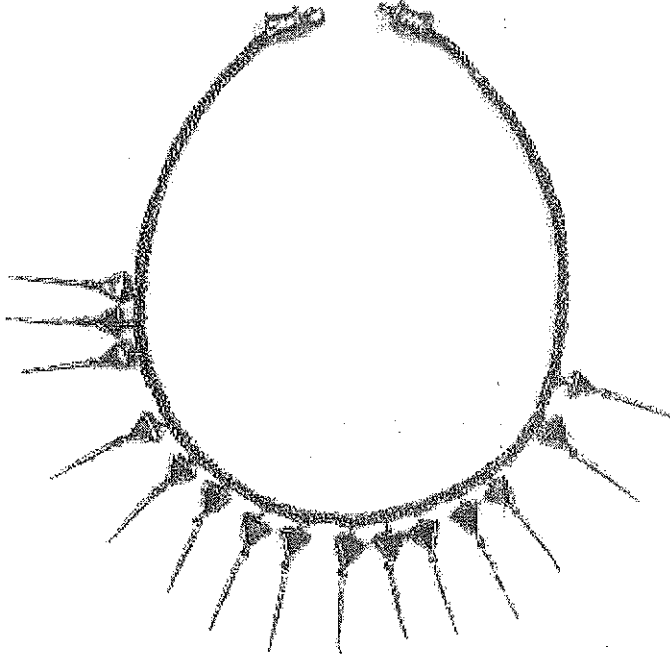
7. Altın tabakalardan yapılmış örtü süsleri

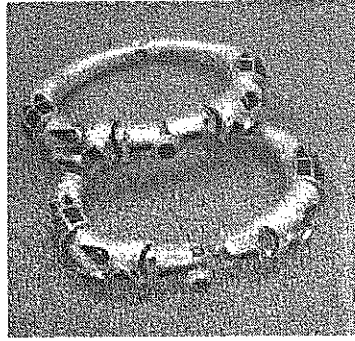
8. Altın gerdanlık

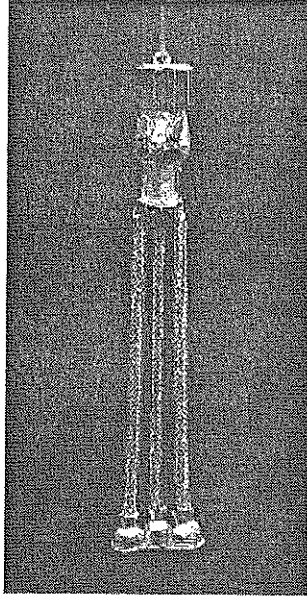
9. Altın gerdanlık ve altın ziynet

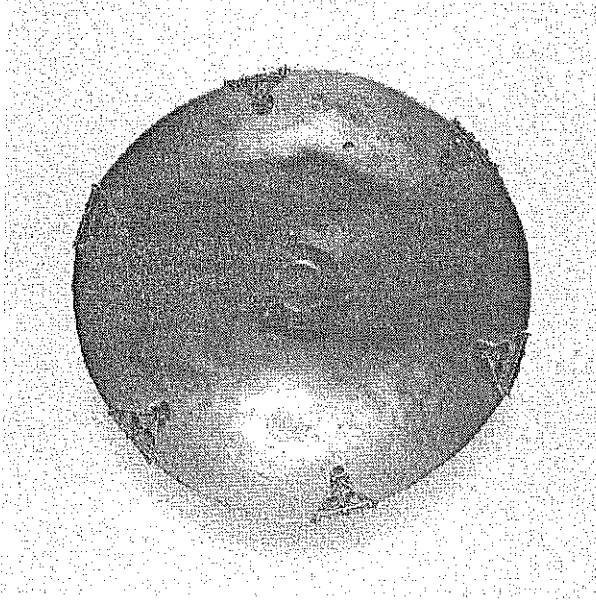
10. Altın kolye

11. Altın bilezik

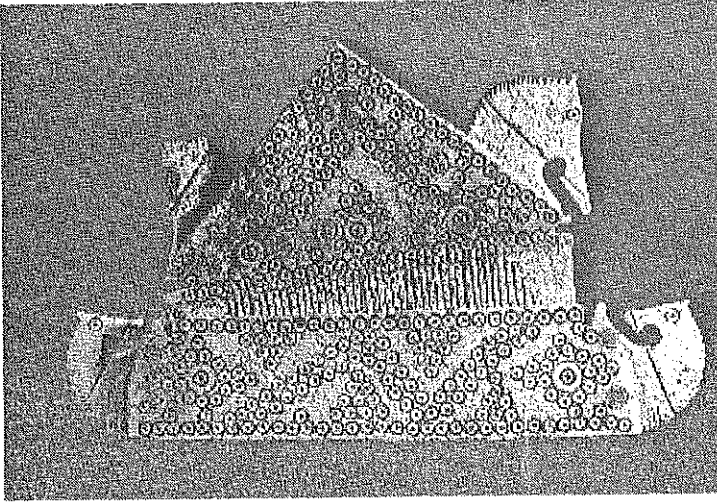
12. Altın küpe

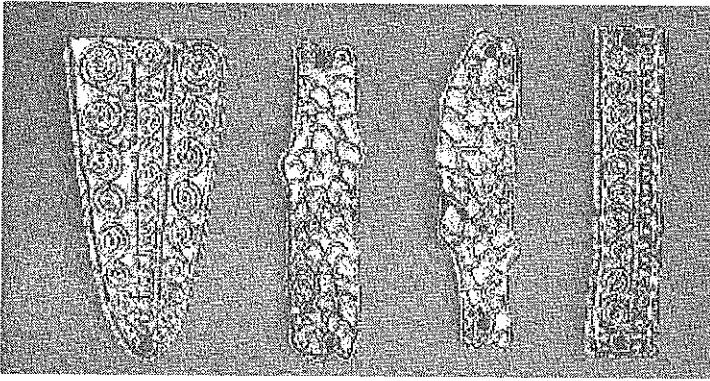
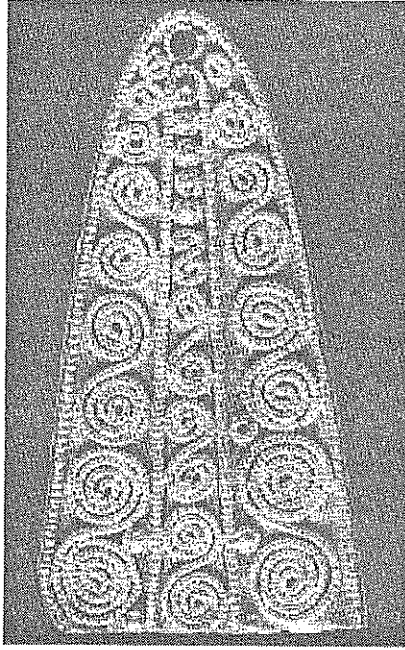
13. Altın kase

14. Resimli cam bardağı

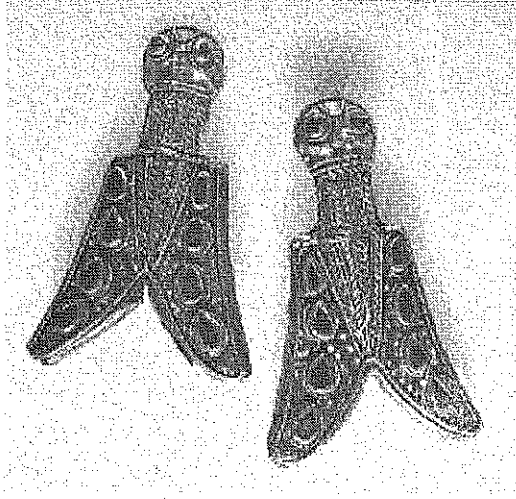
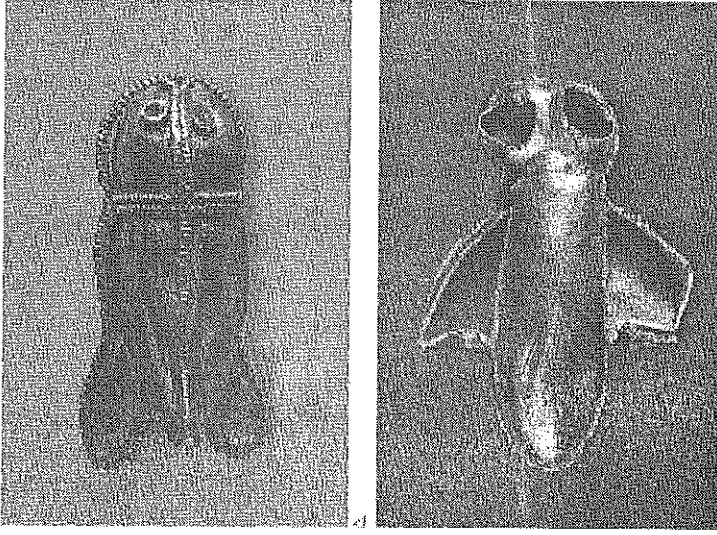

15. Kemik tarak

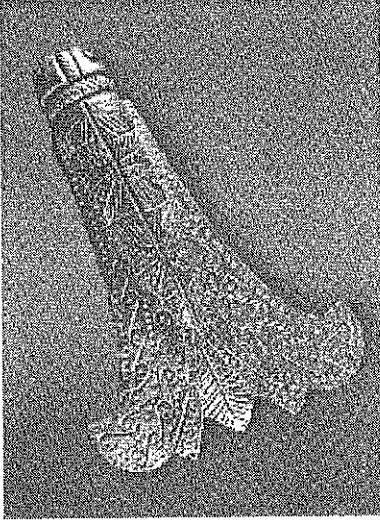

16. Altından baş süs tabakaları

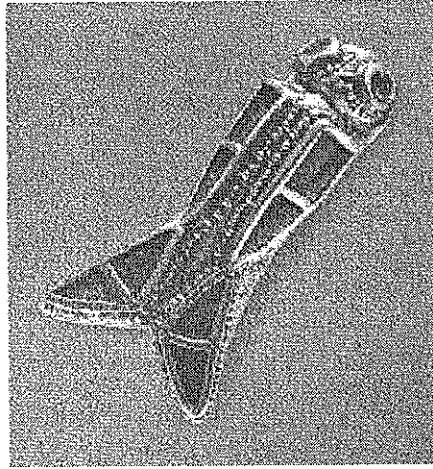

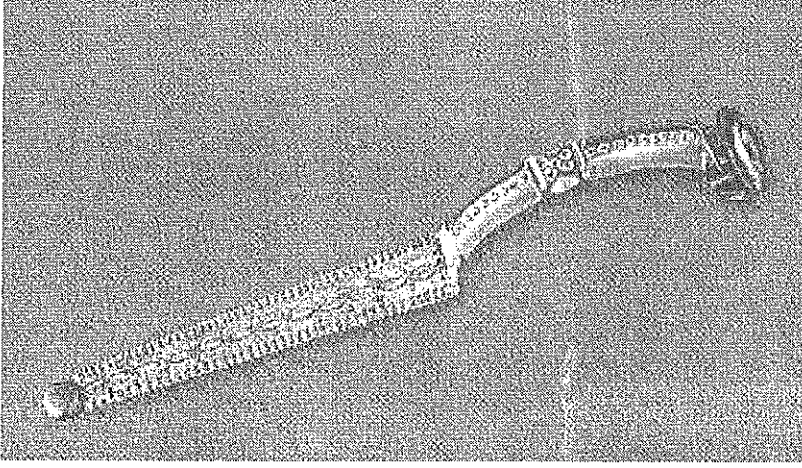

17. Altından cırcır böceği şeklinde süsler

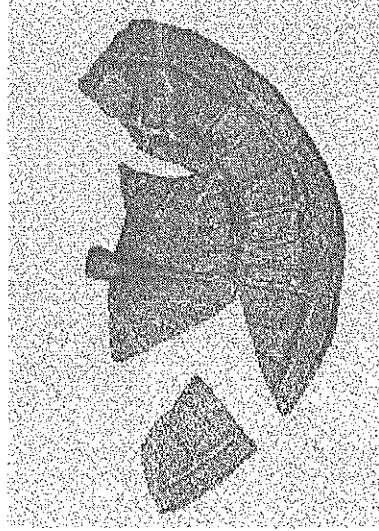
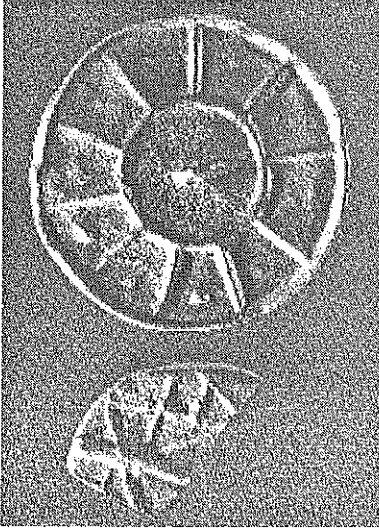

18. Cırcır böceği şeklinde süslemeler

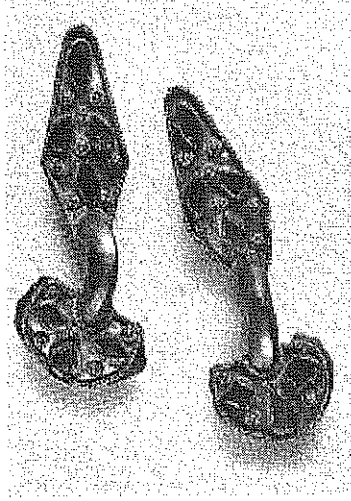
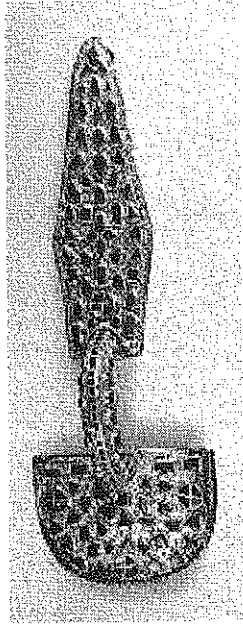

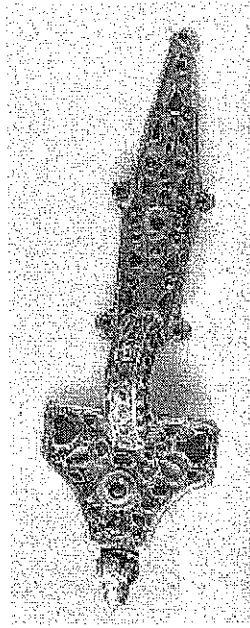
19. Altınla yaldızlanmış gümüş kilili iğne

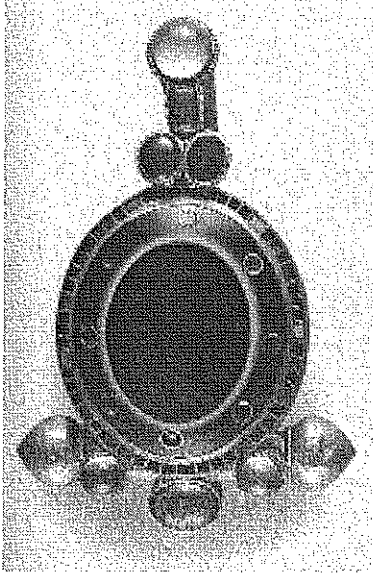

20. Ayna ve ayna parçaları

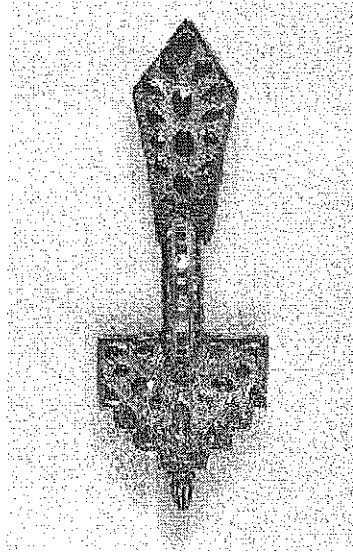

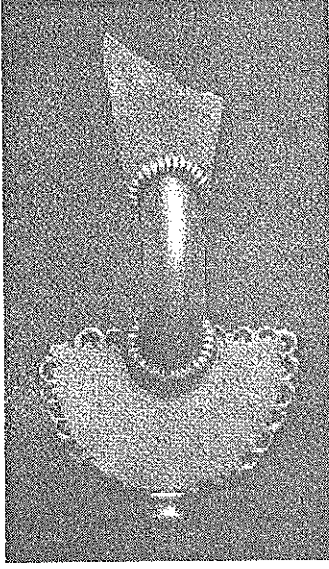
21. Değerli taşlarla süslü
çengelli iğne

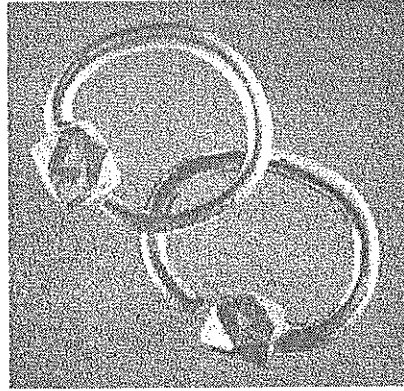
22. Çengelli iğne

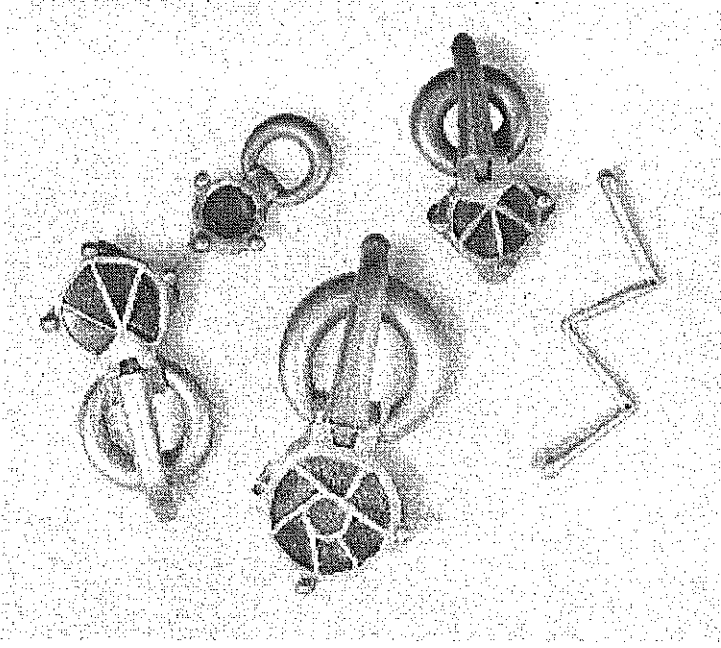

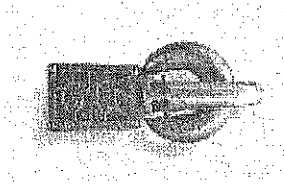
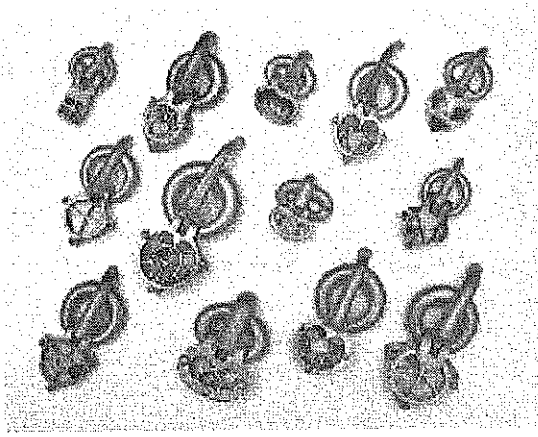
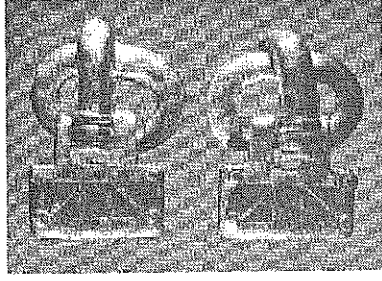
23. Gümüş kilitli iğne

24. Küpe

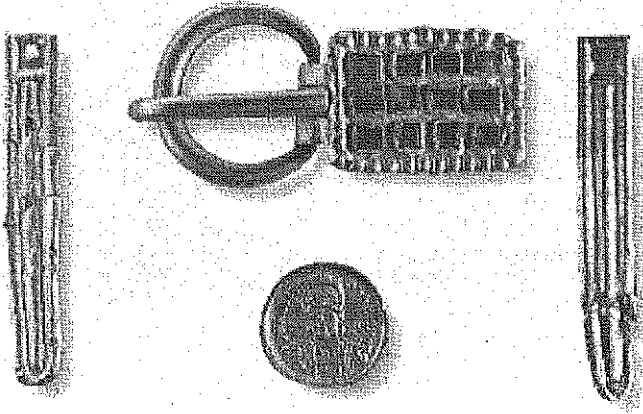
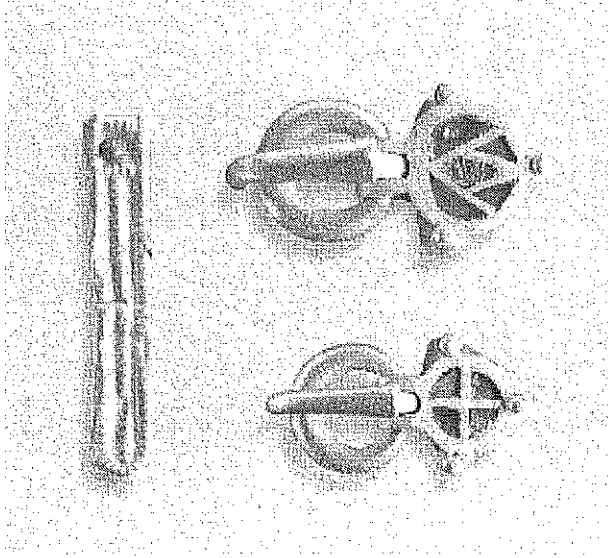

25. Altın toka ve ziynet

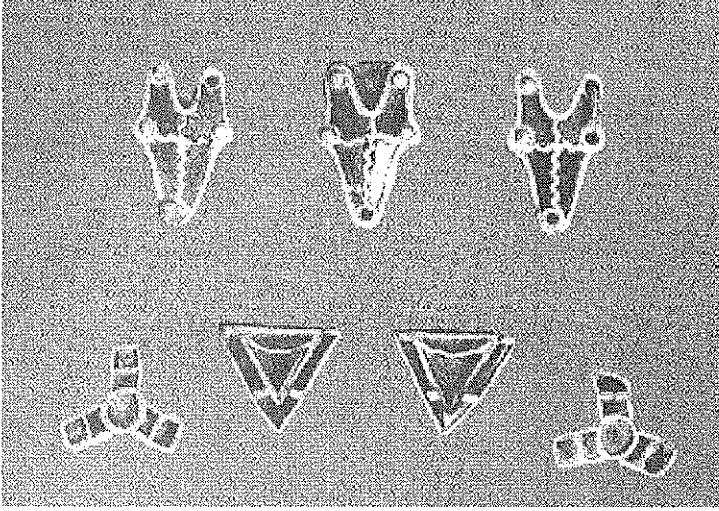

26. Altın tokalar

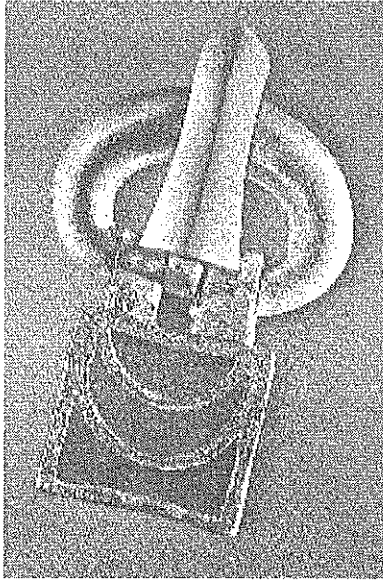

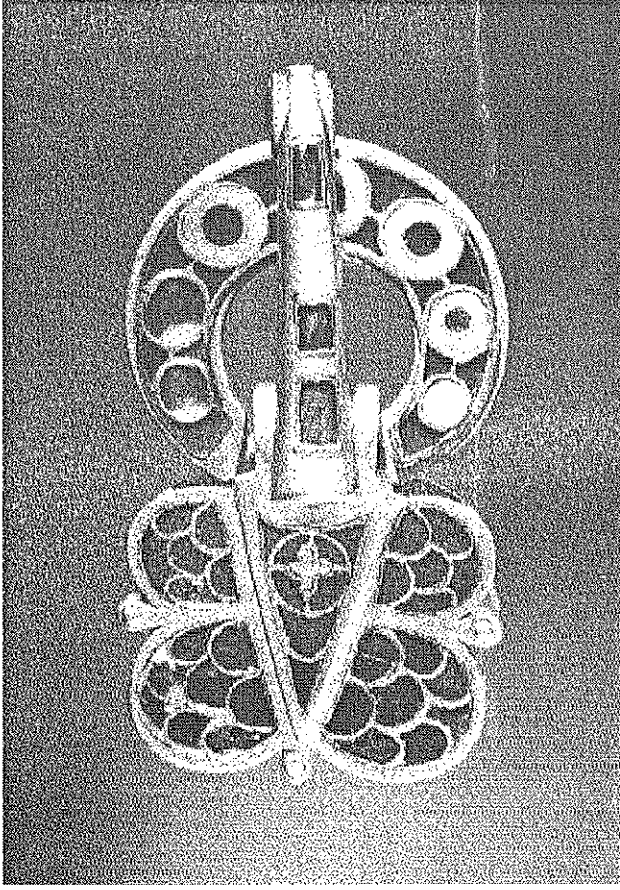
27. Altın toka ve kemer dili

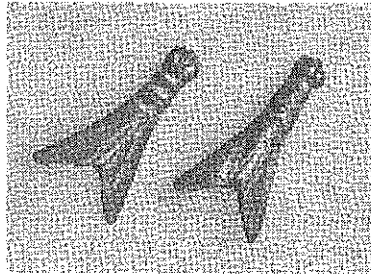
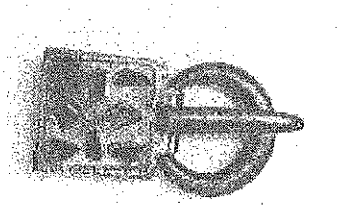
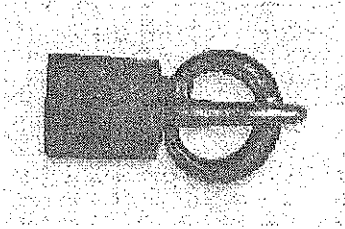
28. Altın ziynetler

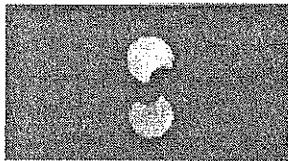
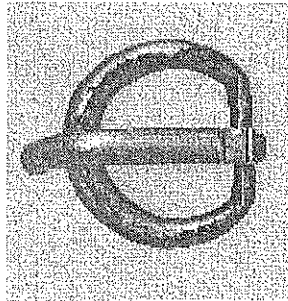
29. Altın toka

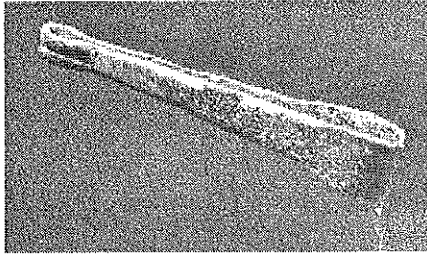
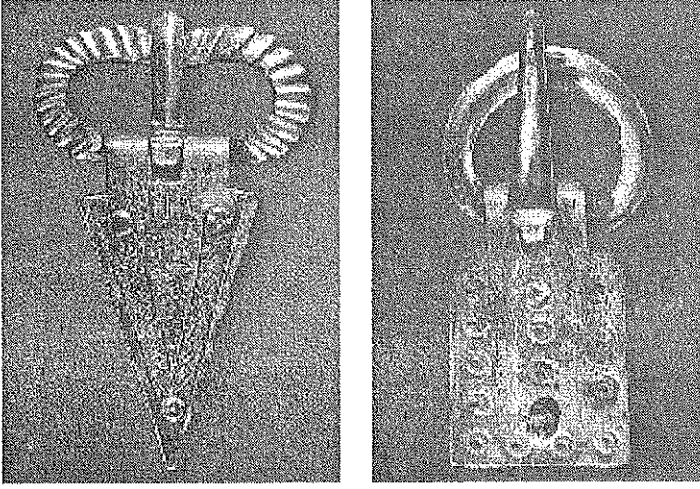

30. Petek nakışlı gümüş toka

31. Gümüş tokalar

32. Altınla yaldızlanmış bronz toka

